

Magdalena Pastuch

Uniwersytet Śląski w Katowicach
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6960-7191>
e-mail: [magdalena.pastuch@us.edu.pl](mailto:magdalenapastuch@us.edu.pl)

Kinga Wąsińska

Uniwersytet Śląski w Katowicach
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1731-9347>
e-mail: kinga.wasinska@us.edu.pl

Barbara Mitrenga

Uniwersytet Śląski w Katowicach
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9389-8152>
e-mail: barbara.mitrenga@us.edu.pl

O subiektywizacji w procesie kształtowania się intensyfikatorów (na przykładzie *ogromnie*)

On subjectivisation in the process of the intensifiers formation
(on an example of Polish *ogromnie* ['enormously'])

Abstrakt

Celem podjętych badań jest przedstawienie subiektywizacji jako zjawiska inicjującego przemiany, w wyniku których przysłówek *ogromnie* przekształcił się w intensyfikator. Subiektywizacja rozumiana jest jako proces, w którym nadawca komunikatu, opisując obiekty, cechy, czynności bądź procesy, sytuuje je na własnej skali wartości. Utrwalenie się w strukturze semantycznej jednostki języka znaczenia, którego źródłem jest ocena mówiącego, nazywane jest intersubiektywizacją. Materiał językowy poddany analizie pochodzi z Elektronicznego Korpusu Tekstów Polskich z XVII i XVIII w. (do 1772 r.), Korpusu polszczyzny 1830–1918 oraz Narodowego Korpusu Języka Polskiego. Badanie polegało na analizie kontekstowej semantycznych i składniowych właściwości jednostek językowych o kształcie *ogromnie*. Okazało się, że jeszcze w XVI w. przysłówek *ogromnie* funkcjonował w znaczeniach wynikających z jego etymologii, czyli związanych z wartością semantyczną rdzenia *-grom-*. W kolejnych etapach rozwoju polszczyzny nastąpił proces leksykalizacji, czyli zerwania więzi *ogromnie* z bazowym przysłówkiem. Intensyfikator *ogromnie* rozszerzył swoją łączliwość kategoryalną w stosunku do przysłówka, lecz ograniczył łączliwość semantyczną i współwystępuje jedynie z predykatami stopniowalnymi. Współcześnie utracił on całkowicie związek ze swoim etymonem i jest jednostką funkcyjną – tzw. operatorem gradacji. Historyczna analiza intensyfikatora *ogromnie* pozwoliła wysnuć wnioski także natury ogólniejszej, odnoszące się do roli subiektywizacji w kształtowaniu się metatekstowego poziomu języka. Zmiana ta ma

charakter semantyczno-pragmatyczny i polega na blaknięciu znaczenia leksykalnego i wykształcaniu się znaczenia ogólnego, związanego z oceną danego fragmentu rzeczywistości przez mówiącego.

Słowa kluczowe: historia języka polskiego, semantyka historyczna, intensyfikator, subiektywizacja, intersubiektywizacja

Abstract

The article presents subjectivisation as the process that initiated changes that transformed the adverb *ogromnie* ('enormously') into an intensifier. Subjectivisation is understood as a process in which a sender communicates a message presenting object, features, activities or processes situating them on his scale of values. The fixation of meaning in the semantic structure of the unit of language whose source is the speaker's evaluation is called intersubjectivisation. The analysed linguistic material comes from the Electronic Corpus of 17th- and 18th-century Polish Texts (up to 1772), the Polish Language Corpus 1830–1918 and the National Corpus of Polish. The study consisted in contextual analysis of linguistic units' semantic and syntactic properties in the form *ogromnie*. It was established that even in the 16th century, the adverb *ogromnie* functioned in the meanings resulting from its etymology, that is related to the meaning of the root *-grom-*. In the subsequent stages of the development of Polish, there appeared a process of lexicalization, i.e. breaking the semantic link between *ogromnie* and the base adverb. The intensifier expanded its categorial connectivity compared to the adverb but limited its semantic connectivity, and it coexists only with graded predicates. In contemporary it has entirely lost its connection with its etymon and is an independent language unit belonging to the metatextual level of language. The historical analysis of the intensifier *ogromnie* made it possible to draw both detailed and more general conclusions relating to the role of subjectivisation in the formation of the metatextual level of language. This change is semantic-pragmatic and consists in fading of the lexical meaning and development of a general meaning related to the speaker's assessment of a given fragment of reality.

Keywords: history of Polish, historical semantics, intensifier, subjectivisation, intersubjectivisation

1. Uwagi wstępne

Intensyfikatory to określenie dla jednostek leksykalnych, które pod względem semantycznym przynależą, zgodnie ze współczesnymi ustaleniami, do tzw. operatorów metapredykatywnych i są jednym z typów je reprezentujących – *operatorami gradacji* (Grochowski, Kisiel, Żabowska 2018: 194; Bałabaniak 2013: 8). Historia badań lingwistycznych pokazuje, że tego typu byty językowe były różnie nazywane, np. Renata Grzegorzyczkowa stosuje termin *przysłówki gradualne* (Grzegorzyczkowa 1975: 61–70), Jadwiga Wajszczuk *przysłówki intensyfikujące* (Wajszczuk 2005: 65), Elżbieta Janus *przysłówki stopnia* (Janus 1981: 11), Katarzyna Dziwirek pisze o *przysłówkach wzmacniających* (Dziwirek 2020). Również w litera-

turze anglojęzycznej w odniesieniu do jednostek o wartości intensyfikującej stosowane są różne terminy i ich zakres nie zawsze jest taki sam: *degree words* (Bolinger 1972), *degree adverbs* (Peters 1994), *intensifiers* (Siemund 2000; Athanasiadou 2007).

Jako jednostki poziomu metaprzmiotowego zostały one w polszczyźnie współczesnej dość dobrze opisane (Janus 1981; Bałabaniak 2013), jednak ciągle poszukuje się modelu, który oddawałby w sposób jak najbardziej ogólny proces ich wykształcania się. Jak wiadomo, źródłem wyrażen funkcyjnych są najczęściej wyrażenia z poziomu przedmiotowego (Kleszczowa 2015: 137). Intensyfikatory nie są tu wyjątkiem – powstają zwykle na bazie przysłówków. Mowa tu o tych leksemach, które na wcześniejszych etapach rozwoju polszczyzny były nośnikami znaczenia leksykalnego wynikającego z ich etymologii (np. *ogromnie*¹ *grzmieć*, *strasznie przerażać*) i były regularnie utworzonymi przysłówkami od przymiotników *ogromny* i *straszny* pochodnych od *grom* i *strach*, nie zaś od *bardzo*, którego znaczenie intensyfikujące było od początku dominujące w polszczyźnie ('wielce, w wysokim stopniu' od XIV w., SBor). W wielu przypadkach kształty reprezentujące pierwotne przysłówki występują we współczesnej polszczyźnie w podwójnej funkcji: przysłówka i intensyfikatora, por. *wyglądasz strasznie* vs. *strasznie cię kocham*; *okrutnie potraktować kogoś* vs. *okrutnie słodka herbata*.

W opracowaniach, które opisują intensyfikatory z perspektywy historycznej (Bałabaniak, Mitrenga 2015), zwraca się uwagę na zależność pomiędzy znaczeniem etymologicznym pierwotnego przysłówka a łączliwością kształtującego się intensyfikatora. Efektem przekształcania się przysłówka w intensyfikator jest powstanie jednostki synonimicznej do *bardzo* lub różniącej się od niej tylko stopniem intensywności² (Mitrenga 2014; Bałabaniak, Mitrenga 2015; Dziwirek, 2020; Pastuch, Mitrenga, Wąsińska, w druku). Stopień leksykalizacji intensyfikatora ma bezpośredni związek z jego łączliwością semantyczną – intensyfikatory, które nie są w pełni zleksykalizowane występują w kontekstach, które „ciążą” ku pierwotnej semantyce przysłówka³ lub związane są z oceną negatywną mówiącego (np. *okrutnie zmęczony*, *okrutnie bać się/zemścić się*, *potwornie śmierdzieć*, *potwornie wściekły*,

¹ Pierwotnie *ogromnie* było przysłówkiem – w polszczyźnie XVI w. funkcjonującym w znaczeniach: 1. 'Straszliwie, przerażająco', 2. 'Zadając ciosy, rażać', 3. 'Okazale, wywołując wrażenie wielkości', 4. 'Donośnie, bardzo głośno, mocno', 5. 'Obrzydliwie, odstręczająco' (SXVI).

² O *bardzo* jako neutralnym reprezentancie klasy wykładników intensywności oraz o jednostkach typu *strasznie*, *straszliwie*, *okropnie*, *ogromnie* jako różniących się od *bardzo* tzw. stopniem intensywności zob. Janus 1981: 5, 38.

³ Dagmara Bałabaniak w odniesieniu do tego typu jednostek pisze, że w ich przypadku możliwe są tylko „intensyfikujące użycia kontekstowe” (Bałabaniak 2014: 34).

strasznie brzydki, strasznie wyglądać), natomiast intensyfikatory w pełni zleksykalizowane mają szerszą łączliwość semantyczną, co oznacza, że mogą funkcjonować w kontekstach pozbawionych związku znaczeniowego z bazowym przysłówkiem (*ogromnie kochać/szanować, ogromnie miły/ciekawy, piekielnie przystojny/inteligentny*, wobec dewiacyjnego **okrutnie miły*).

Celem artykułu jest nie tylko przedstawienie i objaśnienie procesu, w wyniku którego przysłówek *ogromnie* przekształcił się w intensyfikator, lecz także próba wskazania determinującego go czynnika. To rozpoznanie jest potrzebne, aby precyzyjniej rozróżnić poziom przedmiotowy języka od nieprzedmiotowego (w tym przypadku tzw. przysłówki właściwe od intensyfikatorów). Postulowała taką konieczność już wiele lat temu Jadwiga Wajszczuk (Wajszczuk 2005: 67).

Nieprzypadkowy jest wybór przysłówka/intensyfikatora do analizy: *ogromnie* we współczesnej polszczyźnie nie jest już związany z fundującym go morfologicznie rdzeniem *-grom*⁴, co potwierdzają źródła leksykograficzne, które definiują *ogromnie* jako ‘w wysokim stopniu; bardzo, nadzwyczaj, niezmiernie, wiele’ (USJP⁵) czy ‘o wyjątkowej wielkości, intensywności lub zakresie’ (WSJP PAN). Odmienne niż większość odprzysłówkowych intensyfikatorów (np. *szalenie, strasznie, okrutnie*) uległ on całkowicie procesowi, który w literaturze językoznawczej określany jest jako (de)leksykalizacja (zob. np. Stange 2017: 515 za: Dziwirek 2020: 2). Można powiedzieć, że jest on niejako „wtórnym” intensyfikatorem (np. *ogromnie miły, ogromnie wzruszony, ogromnie się bać*), w odróżnieniu od tych, które wyróżniał już Henryk Misz (Misz 1967: 55).

Kompletny opis procesu powstawania tego intensyfikatora wymagałby skorelowania z opisem wykształcania się znaczenia parametrycznego przymiotnika *ogromny*. To zjawisko przedstawiamy w artykule *Kształtowanie się znaczenia parametrycznego przymiotnika ogromny – ogląd diachroniczny* (Pastuch, Mitrenga 2021). Z pewnością bowiem stabilizowanie się parametrycznych właściwości przymiotnika sprzyjało emancypacji znaczenia intensyfikującego pierwotnego przysłówka. Brak oparcia w przymiotniku, który ma wyraźny związek z etymonem i jest stabilny semantycznie, wspomógł leksykalizację przysłówka.

Wprowadzeniem do prezentacji i analizy materiału językowego jest przedstawienie ogólnych wyznaczników procesu subiektywizacji naszym zdaniem inicjującego przemiany, w wyniku których powstał współczesny

⁴ Szczegółowe informacje o znaczeniu rdzenia **grom-* zob. Pastuch, Mitrenga 2021. Etymologię *gromu* omawia Witczak 2020.

⁵ Wykaz źródeł wraz ze stosowanymi skrótami znajduje się w końcowej części artykułu.

intensyfikikator *ogromnie*. Chcemy udowodnić, że subiektywizacja to typ zmiany semantyczno-pragmatycznej, która ma fundamentalne znaczenie w procesie powstawania intensyfikatorów.

2. Intensyfikowanie treści a opinia nadawcy

Intensyfikacja w sposób naturalny związana jest z oceną, która z kolei jest zawsze subiektywna. Nadawca komunikatu, opisując obiekty, cechy, czynności bądź procesy, sytuuje je na własnej skali wartości, odnosi do własnego sposobu postrzegania świata zewnętrznego. Związek intensyfikacji z subiektywizacją podkreślany jest w wielu pracach dotyczących operatorów gradacji. Warto przytoczyć kilka sądów:

According to Rodney Huddleston and Geoffrey Pullum (2002: 585), “intensifier” is a term for a modifier that makes no contribution to the propositional meaning of a clause but serves to enhance and give additional emotional context to the word it modifies (Dziwirek 2020: 454).

‘Intensification’ is a concept that refers not only to the expression but also to achieving of subjectivity, in that the conceptualizers are very much involved in projecting their own perspective on an entity (Athanasiadou 2007: 555).

Intensywność jest różnicą między tym, co mówiący chce wyrazić a normą. Stwierdzenie tej różnicy jest wynikiem subiektywnego postrzegania rzeczywistości przez mówiącego (Bałabaniak 2013: 76).

Intensyfikacja wypowiedzi powstaje więc, gdy na pierwszy plan wysuwa się intencja nadawcy, aby podkreślić/uwypuklić elementy rzeczywistości [...] (Sojda 2018: 124).

W literaturze lingwistycznej o subiektywności i subiektywizacji pisze się od dość dawna, rozróżniając oba te pojęcia. Znaczącą pozycją w badaniach nad tym nie tylko językowym fenomenem jest monograficzny tom pt. *Subjectivity and subjectivisation* (Stein, Wright 1995).

Dla lingwistycznych badań empirycznych szczególnie ważne jest zakreślenie trzech obszarów, których powinna dotyczyć analiza subiektywizacji. Są to:

1. a locutionary agent’s *perspective* as shaping linguistic expression;
2. a locutionary agent’s expression of *affect* towards the proposition contained in utterances;
3. a locutionary agent’s expression of the *modality* or epistemic status of the proposition contained in utterances (Finegan 1995: 4).

W analizie intensyfikatorów zajmuje nas obszar wyróżniony jako pierwszy, czyli *perspektywa* nadawcy komunikatu. Przyglądamy się procesowi przekształcania się przysłówków w intensyfikatory, co oznacza, że nasze

obserwacje mają charakter diachroniczny. Skoncentrujemy się zatem na tych wyznacznikach subiektywizacji, które odnoszą się do przemian historycznych. Już sam termin *subiektywizacja* zwraca uwagę na procesualność zjawiska; w odniesieniu do danych synchronicznych mówi się raczej o *subiektywności* języka (Lyons 1982: 104). Subiektywność i intersubiektywność są inherentnymi cechami komunikacji, jednakże poszczególne języki różnią się, jeśli chodzi o stopień wysycenia tymi właściwościami. W przypadku perspektywy diachronicznej ważna jest nie tyle obecność tej cechy, co jej nabywanie. Z tego powodu przyjmujemy w naszych rozważaniach ustalenia sformułowane przez Elizabeth C. Traugott (1989, 1995), nie odnosimy się natomiast do synchronicznego rozumienia subiektywności prezentowanego w pracach RONALDA W. LANGACKERA (1999).

Subiektywizacja reprezentuje ten typ zmiany semantycznej, którą już we wcześniejszych pracach Traugott opisywała następująco: „Meanings tend to become increasingly based in the speaker’s subjective belief state/attitude toward the proposition” (Traugott 1989: 35). W późniejszych opisach zyskała ona miano subiektywizacji (LÓPEZ-COUSO 2010: 130). Kolejnym etapem przekształcenia jest intersubiektywizacja, czyli utrwalenie się w strukturze semantycznej danej jednostki znaczenia, którego źródłem jest ocena mówiącego. Ten przypadek reprezentuje jednostka *ogromnie*. Zmianie funkcjonalnej towarzyszą w tym przypadku zmiany własności składniowo-semantycznych. Łączliwość kategoriałna przysłówka jest węższa niż intensyfikatora, dotyczy prymarnie czasownika, a odnoszenie się do przymiotnika, rzeczownika czy liczebnika zarezerwowane jest dla określonych typów jednostek. Interesujące nas intensyfikatory to według tradycyjnej terminologii przysłówki stopnia, które odróżnia od tzw. przysłówek właściwych właśnie łączliwość składniowo-semantyczna (WĄJSZCZUK 2005: 65–67). Współwystępowanie przysłówek z rzeczownikiem ma zaś charakter wtórny (zob. np. *chodzenie szybko*). Grzegorzczukowa twierdzi, że „przysłówek to nierekcyjny określnik czasownika, przymiotnika (przysłówka) przekazujący różnego typu informacje o czynnościach bądź jakościach” (Grzegorzczukowa 1975: 10), podczas gdy intensyfikator łączy się przede wszystkim z przymiotnikiem mającym w swojej strukturze semantycznej element stopniowalny, ale także z czasownikiem, przysłówkiem i liczebnikiem.

Zazwyczaj prace opisujące subiektywizację jako zmianę językową definiują to pojęcie w sposób intuicyjny. Szeroka dostępność danych językowych dzięki wykorzystaniu w badaniach korpusów tekstów umożliwia przeprowadzenie analiz ilościowych, które mogą owe intuicje potwierdzić lub im zaprzeczyć.

3. Materiał językowy i metoda badawcza

Na podstawie analizy materiału zaczerpniętego z dwóch korpusów rejestrujących polszczyznę historyczną – Elektronicznego Korpusu Tekstów Polskich z XVII i XVIII w. (do 1772 r.)⁶ i Korpusu polszczyzny 1830–1918⁷ oraz największego współczesnego korpusu języka polskiego – Narodowego Korpusu Języka Polskiego⁸ dociekać będziemy, kiedy wykształcił się intensyfikator *ogromnie*, jakie były etapy tego procesu oraz jakie czynniki go determinowały. Istotne będzie dla nas pokazanie tych najdawniejszych kontekstów, w których użycie *ogromnie* świadczy o subiektywnej ocenie mówiącego.

Przypisywane współcześnie intensyfikatorom cechy semantyczno-składniowe odróżniające je od przysłówków niejednokrotnie są w przypadku dawnych kontekstów niemożliwe do wskazania. Współcześnie intensyfikator jest jednostką niesamodzielną, zawsze występuje z określonym predykatem; jest podrzędnikiem predykatu; nie może występować w pozycji orzecznika; nie stanowi rematu; komentuje reumat na poziomie „meta”; łączy się tylko z predykatami stopniowalnymi; wchodzi głównie w relację z przymiotnikiem (taką relację uznaje się za podstawową) i czasownikiem, o ile w jego strukturze zawiera się jakiś element stopniowalny (Bałabaniak 2013). Opracowałyśmy zatem metodę badawczą umożliwiającą analizę i interpretację użycia jednostki *ogromnie* w zróżnicowanych czasowo okresach.

Materiał historyczny, w szczególności zaczerpnięty z KorBy, pokazał, że kompetencja współczesnego użytkownika oraz znajomość kryteriów semantyczno-składniowych służących identyfikacji intensyfikatorów we współczesnej polszczyźnie, niejednokrotnie nie wystarczają, by jednoznacznie określić status *ogromnie* jako przysłówka bądź intensyfikatora w dawnych tekstach. Przyjęta w artykule metoda badawcza służąca zgromadzeniu kontekstów świadczących o funkcjonowaniu intensyfikatora *ogromnie* w KorBie i KF19 obejmowała pięć kroków:

1. Ekscerpca z KorBy i KF19 wszystkich poświadczeń jednostki *ogromnie* (zapisanej zarówno małą, jak i wielką literą); w przypadku NKJP

⁶ Korpus nazywany akronimem KorBa, dostępny jest na stronie: https://korba.edu.pl/query_corpus. Zob. Gruszczyński, Adamiec, Ogrodniczuk 2013.

⁷ W ekscerpce materiału korzystaliśmy z wyszukiwarki <https://szukajwslownikach.uw.edu.pl/f19>. Obecnie korpus dostępny jest na stronie: http://korpus19.nlp.ipipan.waw.pl/query_corpus. Zob. Bilińska, Derwojedowa, Kwiecień, Kieraś 2016.

⁸ Korpus dostępny na stronie: <http://www.nkjp.uni.lodz.pl>. Zob. Przepiórkowski, Bańko, Górski, Lewandowska-Tomaszczyk (red.) 2012. Materiał językowy pozyskałyśmy przy użyciu z wyszukiwarki korpusowej PELCRA. Zob. Pęzik 2012.

- wyznaczenie 100 prawidłowych kolokacji spośród 175 wygenerowanych automatycznie z korpusu⁹.
2. Określenie, z jakim wyrazem łączy się *ogromnie* w każdym z kontekstów zaczerpniętych z KorBy i KF19 oraz kolokacjach z NKJP, następnie przypisanie mu wartości kategoryjnej (przymiotnik, czasownik¹⁰, przysłówek, liczebnik, rzeczownik).
 3. Ustalenie, czy *ogromnie* łączy się z predykatem stopniowalnym – jest to kryterium wskazujące na połączenia z intensyfikatorem.
 4. Analiza połączeń pod względem szyku wyrazów – ustalenie, czy *ogromnie* występuje w ante- czy postpozycji w stosunku do określanego wyrazu – jest to kryterium pomocnicze, gdyż dla intensyfikatorów współcześnie neutralnym szykiem jest antepozycja.
 5. Podjęcie decyzji, na podstawie interpretacji szerokiego kontekstu semantycznego oraz wyników analizy w punktach 2–4, czy mamy do czynienia z przysłówkiem czy intensyfikatorem.

W sytuacjach wątpliwych o statusie wyrazu jako intensyfikatora bądź przysłówka decydowały łączliwość wyrazowa, stopniowalność predykatu i pozycja w zdaniu w stosunku do określanego wyrazu. Za przykład trudny do interpretacji uznaliśmy m.in.: *Na jednego herbowego dwu usarzów w karwaszach, w tygrysach ogromnie, Jakoś po Wielkiejnocy przyjechało do mnie* (KorBa). Zgodnie z przyjętą metodą tego typu przykłady zaliczyliśmy do przysłówek.

4. Frekwencja jednostki *ogromnie* w KorBie, KF19 i NKJP

Rysunek 1. zawiera dane dotyczące ogólnej liczby wystąpień jednostki *ogromnie* w korpusach językowych będących źródłem materiału badawczego. Podane wielkości uwzględniają użycia *ogromnie* jako przysłówka oraz intensyfikatora. Najwięcej poświadczeń słowa *ogromnie* można odnaleźć w NKJP, ponieważ gromadzi on największy zasób tekstów. Jednak najwyższą frekwencję *ogromnie* wykazuje w KF19. W przeliczeniu na milion segmentów zasobu poszczególnych korpusów jest to jednostka, która występuje blisko trzy razy częściej w KF19 niż w NKJP. Natomiast w KorBie notowana jest prawie dziewięć razy rzadziej niż w KF19.

⁹ Uzasadnienie wykorzystania w badaniu najczęstszych kolokacji, a nie pojedynczych użyć oraz zastosowanej procedury mającej na celu usunięcie niepoprawnych kolokacji wskazanych automatycznie przez kolokator. Zob. Pastuch, Mitrenga, Wąsińska (w druku).

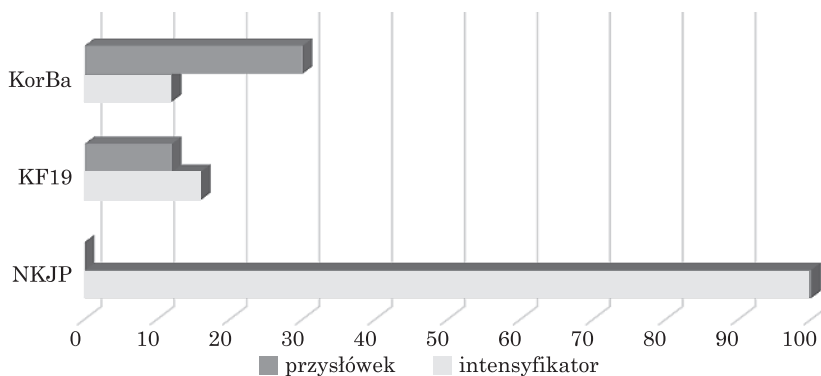
¹⁰ Połączenia *ogromnie* z imiesłowami traktujemy w analizie łącznie z przykładami połączenia *ogromnie* z czasownikami.

Korpus	KorBa (1601–1772)	KF19 (1830–1918)	NKJP (1945–2010)
Ogólna liczba segmentów w korpusie (mln)	13,5	1	300
Frekwencja bezwzględna jednostki <i>ogromnie</i>	43	28	3220
Frekwencja jednostki <i>ogromnie</i> na mln segmentów	3,2	28	10,7

Rys. 1. Wystąpienia jednostki *ogromnie* w KorBie, KF19 i NKJP

Źródło: Opracowanie własne.

Analizy z uwzględnieniem przyjętych kryteriów ujawniły tendencję wzrostową wystąpień intensyfikatora w stosunku do przysłówka w takim wymiarze, że obecnie jest to leksem rejestrowany przez słowniki języka polskiego wyłącznie jako intensyfikator. Rysunek 2. przedstawia zmniejszającą się liczbę przysłówek przy jednoczesnym przyroście intensyfikatorów *ogromnie* w KorBie, KF19 i NKJP.

Rys. 2. Wystąpienia przysłówka oraz intensyfikatora *ogromnie* w KorBie, KF19 i NKJP

Źródło: Opracowanie własne.

W KorBie dominują użycia przysłówkowe związane ze znaczeniem dźwiękowym (1), (2), choć nieliczne przykłady potwierdzają również istnienie intensyfikatora (3):

- (1) [...] *drużba mój, zaśpiewamy pięknie, Niechaj dziś twoja koza ogromnie zajęknie!*
- (2) [...] *pułtorasta mortaletów/ to jest/ moździerzy z których strzelano ogromnie.*
- (3) *I śmiał włoskie zrzucić hospodary. Ledwie tak we lwiej ogromnie skudlanej Szypląc mógł grzywie piesek rozigrany [...].*

Zbliżona liczba wystąpień przysłówka w znaczeniu odnoszącym się do kategorii ilości (4) i intensyfikatora (5), (6) *ogromnie* w KF19 może wskazywać, że był to ważny moment w upowszechnieniu się intensyfikatora:

- (4) *Z listu p. Pawła Popiela nie wiele wyczytać, ogromnie się domyslać można [...].*
 (5) *Przepraszam panią – ale jestem ogromnie krwisty i silny, więc lada emocja wprawia mnie prawie w wściekłość!*
 (6) *Ogromnie lubię las.*

Natomiast NKJP notuje wyłącznie intensyfikatory *ogromnie* (7), (8), (9):

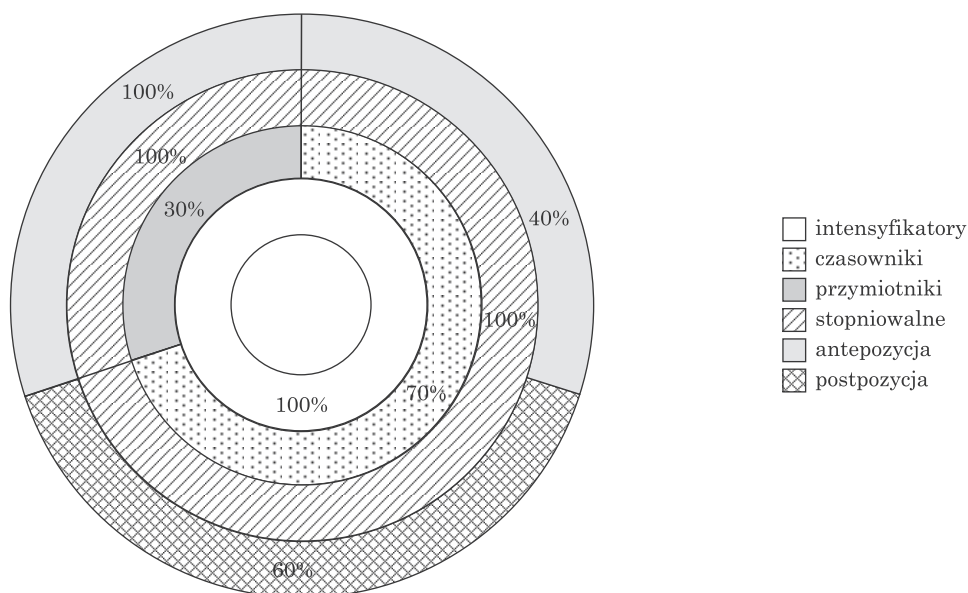
- (7) *Cała ta historia jest ogromnie ciekawa.*
 (8) *Ogromnie cieszę się z tego zwycięstwa, bo pokonanie lidera zawsze daje dużą satysfakcję.*
 (9) *Prezes dodał, że jest ogromnie zdziwiony taką postawą.*

W kolejnych częściach artykułu dokonamy analiz materiału językowego wyekscerpowanego z poszczególnych korpusów, które zilustrują proces kształtowania się intensyfikatora *ogromnie* w kontekście subiektywizacji.

4.1. **Ogromnie** – analiza materiału językowego na podstawie KorBy

Jednostka *ogromnie* pojawia się w tekstach źródłowych KorBy 43 razy (w dwóch cytatach jest to wariant *ogromno*). Tylko w dziesięciu przypadkach *ogromnie* pełni funkcję intensyfikatora, w pozostałych mamy do czynienia z regularnymi przysłówkami kontynuującymi znaczenie podstawowego przymiotnika (Pastuch, Mitrenga 2021). W trzech z nich występuje typowa dla *adverbium* łączliwość z czasownikiem odmiennym przez osoby (*ogromnie przerażać będzie, trzęsie się ogromnie, podała się ogromnie*), pozostałe – to połączenia z imiesłowami przymiotnikowymi (*ogromnie skudlanej, ogromnie strwożony*), imiesłowem przysłówkowym (*ogromnie się opierając*) bądź z frazą, której ośrodkiem jest czasownik niewłaściwy (*potrzeba zażycia ogromnie*). Nie budzą również wątpliwości, jeśli chodzi o kwalifikację do zbioru intensyfikatorów, połączenia z przymiotnikiem (*ogromnie wielki, ogromnie straszny, ogromno wspaniałe*). Przytoczone przykłady potwierdzają postawioną tezę, że wraz z przesuwaniem się przysłówka do zbioru operatorów gradacji następuje rozszerzenie łączliwości kategoriałnej (rys. 3.).

Poza łączliwością składniową istotne jest także współwystępowanie z określonymi wartościami semantycznymi. Niewielki zbiór przykładów nie daje podstaw, aby jednoznacznie orzekać o wymaganiach czy ograniczeniach semantycznych wykształcającego się w tym czasie intensyfikatora. Można jednak stwierdzić, że w relacji do przysłówka *ogromnie* ta łączliwość się rozszerzyła. Pojawiają się konteksty niezwiązane z etymologiczną wartością rdzenia *-grom-*, a nawet, co istotniejsze, następuje odejście od znaczeń przypisywanych przysłówkowi jeszcze w XVI w. Warto podkreślić, że w SXVI,

Rys. 3. Charakterystyka liczbowa (procentowa)
wystąpień intensyfikatora *ogromnie/ogromno* w KorBie

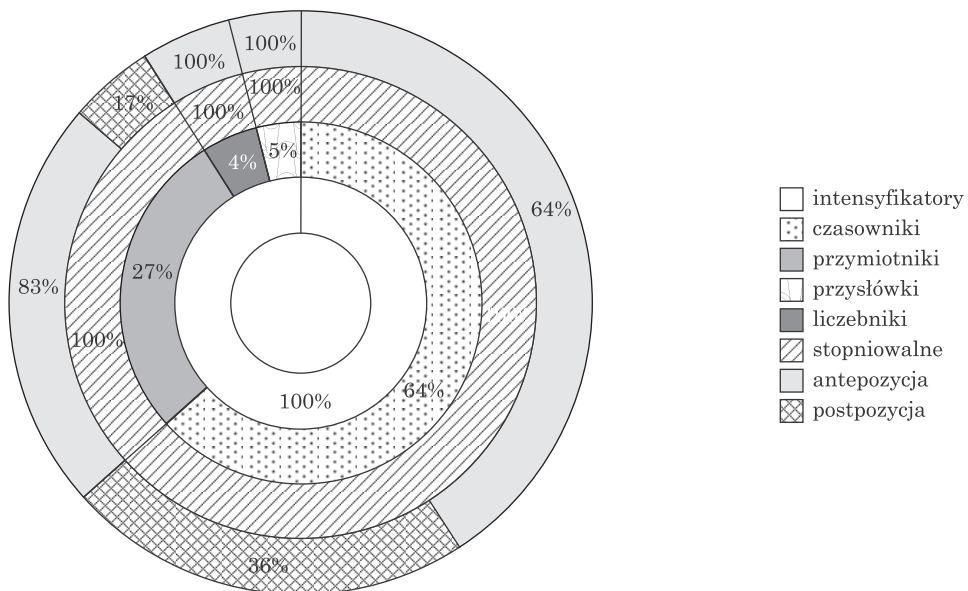
Źródło: Opracowanie własne.

poza semantyką wynikającą z etymologii ('donośnie, bardzo głośno, mocno'), leksykografowie wyróżnili i poparli przykładami przede wszystkim znaczenia tzw. negatywne: 'straszliwie, przerażająco'; 'zadając ciosy, rażąc'; 'obrzydliwie, odstręczająco'. Przytoczone przykłady (np. *ogromno wspaniale*) dowodzą, że użycia intensyfikujące uwolniły się od tych ograniczeń, choć sama idea intensyfikacji wymaga z kolei, aby nadrzędnikiem znaczeniowym był predykat semantycznie stopniowalny.

Jak wspominałyśmy wcześniej, pozycja intensyfikatora przy określonym predykanie nie jest dla nas wskaźnikiem decydującym. Wynika to przede wszystkim z trudności wskazania szyku neutralnego w polszczyźnie (zob. Grochowski 2007). Dodatkowym argumentem jest czas, z którego pochodzą analizowane przykłady. Jak wiadomo, składnia średniopolska pozostawała pod silnym wpływem łaciny, co przejawiało się m.in. zwiększaniem się linearnej odległości pomiędzy składnikami związku syntaktycznego oraz zmienną kolejnością tych składników. Jeśli uznalibyśmy, że tak jak we współczesnej polszczyźnie, szykiem neutralnym dla połączenia intensyfikator + określany predykat jest antepozycja tego pierwszego, to w analizowanym materiale taki układ występuje w 60% wystąpień.

4.2. *Ogromnie* – analiza materiału językowego na podstawie KF19

Dane językowe z KF19 potwierdzają, że *ogromnie* w znaczeniu intensyfikującym łączy się jedynie z predykatami, w których strukturze semantycznej jest jakiś element stopniowalny, formalnie są to głównie połączenia z czasownikami. Najczęściej *ogromnie* występuje w antepozycji. Dokładne dane liczbowe zawiera rys. 4.

Rys. 4. Charakterystyka liczbowo (procentowa) wystąpień intensyfikatora *ogromnie* w KF19

Źródło: Opracowanie własne.

Zestawienie danych zaczerpniętych z KorBy i KF19 potwierdza przyrost użyć intensyfikatora *ogromnie* w stosunku do przysłówka *ogromnie*. Wśród 22 przykładów użyć jednostki *ogromnie* zaklasyfikowanych jako intensyfikatory dominują połączenia z czasownikami (np. *zyskiwać*, *wzrastać*, *wzmacniać się*, *ułatwiać*, *żałować*, *lubić*, *bać się*), a zatem obserwujemy łączliwość kategoryalną *ogromnie* typową dla przysłówka. Warto jednak odnotować, że w tej grupie przykładów znalazły się również połączenia z czterema imiesłowami przymiotnikowymi (*obdarty*, *rozpowszechniony*, *wzrastający*, *znużony*), a ponieważ ich parametry fleksyjne są tożsame z przymiotnikami, konteksty te można zinterpretować jako sygnał rozszerzania się łączliwości kategoryalnej intensyfikatora *ogromnie*. Wyraźnym potwierdzeniem tej ten-

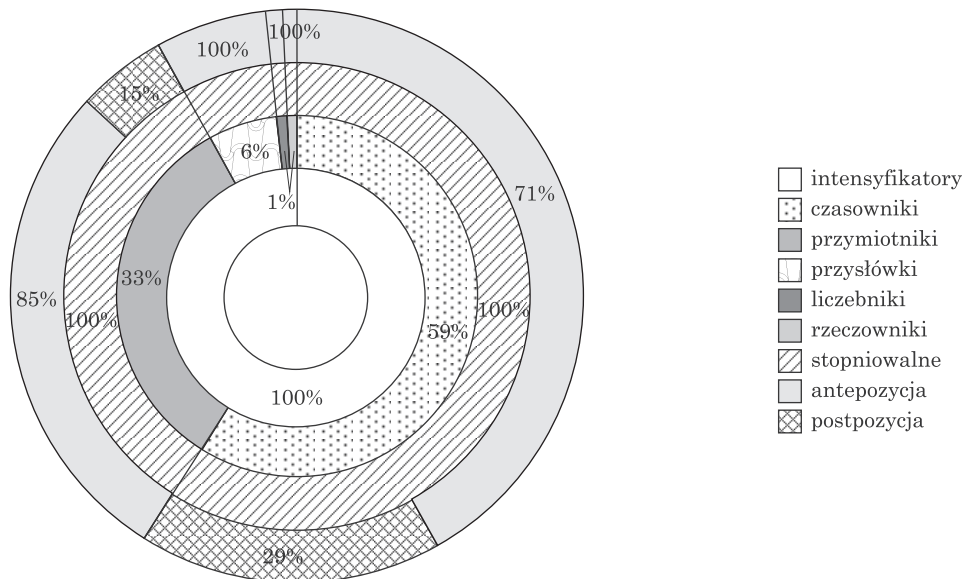
dencji są połączenia *ogromnie* z przymiotnikami (*długi, duży, krwisty i silny, podobny, ważny, żarłoczny*), przysłówkiem (*ciekawie*) i liczebnikiem (*dużo*).

Analiza zebranego materiału językowego potwierdza dotychczasowe obserwacje badaczy na temat procesu kształtowania się intensyfikatorów – wyraźnie uwidacznia się związek między rozszerzeniem łączliwości semantycznej i kategorialnej jednostki *ogromnie*, a jej leksykalizacją, w wyniku której doszło do całkowitego zerwania więzi z genetycznym przysłówkiem. Ponadto analiza wykazała, że najczęściej intensyfikator *ogromnie* występuje w antepozycji, co świadczy o stabilizowaniu się połączeń, w których funkcjonuje on w konstrukcjach typowych dla współczesnych intensyfikatorów.

W kontekście rozważań o subiektywizacji, jako procesie kluczowym w kształtowaniu się intensyfikatorów, istotna jest obserwacja, że to właśnie subiektywna ocena nadawcy pewnych czynności (stanów) (*ja się ogromnie boję; społeczeństwo zyskuje na tem ogromnie; to mnie ogromnie zawstydzalo; czułem się ogromnie znużonym; ja go ogromnie... żałuję*) i jakości (*Gad jakiś ogromnie żarłoczny; ogląda ogromnie ciekawie mankiet; droga wydała się Jędrusiowi ogromnie długa*) mogła stać się czynnikiem determinującym zmianę znaczenia i łączliwości, a w konsekwencji również pełną leksykalizację analizowanej jednostki. Zarówno w KorBie, jak i w KF19, zaświadczone są połączenia intensyfikatora *ogromnie* typu *ogromnie straszny, ogromnie stworzony, wystraszyć się ogromnie, ogromnie bać się*, a zatem „ciążące” ku semantyce pierwotnego przysłówka, w których *ogromnie* występuje w określonym kontekście semantycznym – gdy nadawca subiektywnie ocenia negatywne emocje, odczucia czy też stany związane z przerażeniem. Materiał w KF19 pokazuje, że takie użycia są jednak nieliczne (tylko dwa), a intensyfikator *ogromnie* już w XIX w. funkcjonował jako wykładnik subiektywnej oceny różnorodnych czynności bądź jakości.

4.3. *Ogromnie* – analiza materiału językowego na podstawie NKJP

Materiał językowy z NKJP ukazuje największą różnorodność kolokacji intensyfikatora *ogromnie* w porównaniu z KorBą i KF19. Jako wykładnik intensywności występuje on w połączeniach z takimi przymiotnikami (np. *ciekawawy, istotny, popularny, trudny, szczęśliwy, ważny, wdzięczny, wpływowy, wzruszony, zadowolony, zaskoczony, zróżnicowany*), czasownikami (np. *cenić, cieszyć się, lubić, ryzykować, wzrastać, żałować*), przysłówkami (np. *dużo, miło, przykro, trudno*) oraz z jednym liczebnikiem *dużo* i rzeczownikiem *żał* (rys. 5.).

Rys. 5. Charakterystyka liczbowa (procentowa) wystąpień intensyfikatora *ogromnie* w NKJP

Źródło: Opracowanie własne.

Dane frekwencyjne i statystyczne wskazują, że najczęściej *ogromnie* występuje z przymiotnikiem *ważny*: 226 cytatów na 3220 konkordancji, co oznacza, że co 16. zdanie odnotowane w NKJP z wyrazem *ogromnie* zawiera połączenie intensyfikatora z przymiotnikiem *ważny*¹¹.

Materiał kolokacyjny dostarcza informacji, że *ogromnie* w połączeniu wyrazów występuje zawsze w antepozycji, choć niektóre z nich charakteryzują się dwojakim szykiem, zarówno ante-, jak i postpozycyjnym. Pozycja intensyfikatora za wyrazem określanym jest jednak rzadsza i nacechowana emocjonalnie, np.:

- (10) *Znów bezrobocie wzrosło ogromnie, prawie dwukrotnie.*
- (11) *Komplet punktów na wyjeździe cieszy ogromnie.*
- (12) *Brzezińskiego cenię ogromnie od pierwszego z nim spotkania przed laty przeszło czterdziestu.*
- (13) *Od rzeczy drobnych po rzeczy wielkie, od rzeczy symbolicznie wartościowych po rzeczy wartościowe ogromnie.*

Ponadto w materiale współczesnym zwraca uwagę użycie *ogromnie* w stałych połączeniach, typu *ogromnie dziękuję*, *ogromnie współczuję*, *ogromnie mi żal*, *ogromnie mi przykro*. Formuliczność tych połączeń, czyli opero-

¹¹ Obliczenie zostało wykonane na podstawie danych zaczerpniętych z kolokatora PELCRA.

wanie jako gotowymi, każdorazowo tylko odtwarzanymi elementami na zakończenie podziękowania czy empatycznej odpowiedzi, umacnia pozycję *ogromnie* jako elementu pewnych formuł w wypowiedziach o określonej funkcji pragmatycznej.

5. Konkluzje

Zmiana semantyczno-pragmatyczna, a z taką mamy do czynienia w przypadku *ogromnie* (przysłówek) > *ogromnie* (intensyfikator), dokonuje się zwykle pod wpływem splotu wielorakich czynników. W przypadku analizowanego intensyfikatora nastąpił proces intersubiektywizacji, o czym świadczy to, że znaczenie *ogromnie* ustabilizowało się jako intensyfikujące. Potwierdzenie znajdujemy zarówno we współczesnych źródłach korpusowych (NKJP), jak i leksykograficznych (USJP, WSJP PAN). Intersubiektywizacja wydaje się naturalnym zwieńczeniem procesu subiektywizacji. Traugott, nie nadając temu zjawisku jeszcze nazwy, definiowała je następująco: „*gradient phenomenon, whereby forms and constructions that at first express primarily concrete, lexical, and objective meanings come through repeated use in local syntactic contexts to serve increasingly abstract, pragmatic, interpersonal, and speakerbased functions*” (Traugott 1995: 32).

W omawianym przypadku jednostka *ogromnie* zaczęła pojawiać się w kontekstach coraz luźniej związanych ze znaczeniem etymologicznym, np. *Przechodząc piekła/ i przepaści ciemne. Nigdy tak nieba ogromnie nie grzmiały [...]* (przysłówek w kontekście semantycznym związanym z wywołującym strach dźwiękiem gromu), *Niechaj dziś twoja koza ogromnie zajękniesz!* (przysłówek w kontekście semantycznym związanym ogólnie z dźwiękiem), [...] *do chorego/ powiedziałem mu wszystko; a on ogromnie strwożony zadrżał [...]* (intensyfikator w kontekście negatywnym, semantycznie związanym ze strachem), *Na rogach zaś stały cztery jak żywe osoby niemłe i ogromno wspaniałe [...]* (intensyfikator w kontekście pozytywnym, semantycznie niezwiązanym z etymologią badanej jednostki). Dwa ostatnie cytaty potwierdzają funkcjonowanie intensyfikatora *ogromnie* już w XVII-wiecznych kontekstach będących wyrazem subiektywnej oceny pewnych cech i stanów, stanów przez nadawcę komunikatu. Tego typu użycia z czasem stały się dominujące, a we współczesnej polszczyźnie – jedyne. Tym samym upowszechnienie się intensyfikatora spowodowało zanik przysłówka *ogromnie*. Można zatem powiedzieć, że wartość intensyfikatora *ogromnie* przesunęła się z płaszczyzny pragmatycznej do płaszczyzny semantycznej, choć należy

pamiętać, że granica pomiędzy tymi dwoma obszarami nie jest ściśle wytyczona (zob. np. Grzegorzczkowska 2013).

Badanie subiektywizacji na wyznaczonym materiale językowym umożliwia wyjście poza intuicyjne rozumienie tego pojęcia i skorelowanie go z weryfikowalnymi zmianami semantycznymi i syntaktycznymi. Diachroniczna analiza jednostki *ogromnie* pozwala wskazać następujące specyficzne cechy intensyfikatorów będące efektem tych zmian: brak więzi semantycznej ze znaczeniem etymologicznym bazowego przysłówka, funkcjonowanie w zróżnicowanych semantycznie kontekstach (zarówno pozytywnych, jak i negatywnych), łączliwość wyłącznie z predykatem stopniowalnym, rozszerzenie łączliwości kategorialnej, ustabilizowanie szyku intensyfikator – predykat w antepozycji jako szyku neutralnego (wobec możliwego szyku predykat – intensyfikator w postpozycji jako szyku nacechowanego).

Historyczna analiza intensyfikatora *ogromnie* dopuszcza także wysnuwanie wniosków natury ogólniejszej, odnoszących się do roli subiektywizacji w kształtowaniu się metatekstowego poziomu języka. Jest to bowiem kolejny przykład potwierdzający, że źródłem zasobu leksemów funkcyjnych jest przedmiotowa warstwa języka. W przypadku subiektywizacji zmiana ta polega na blaknięciu znaczenia leksykalnego i jednoczesnym wykształcaniu się znaczenia ogólnego, związanego z oceną mówiącego, który subiektywnie ustala, w jakim miejscu skali znajduje się dany intensyfikator. Doświadczenie użytkownika języka umożliwia uchwycenie tego procesu niejako *in statu nascendi*. Współczesne teksty (głównie mówione) zawierają intensyfikatory odnotowane wyłącznie w najnowszych leksykonach tworzonych *online* (WSJP PAN), np. *masakrycznie krzywe zęby*, *masakrycznie gorąco*, *makabrycznie drogo*, *makabrycznie wysoki* lub dotychczas nienotowane w słownikach, ale poświadczone w NKJP, np. *skandalicznie skromny*, *skandalicznie bogaty*, *skandalicznie dobra reklama* – to potwierdza, że poszukiwanie indywidualnej (subiektywnej) ekspresji jest częstokroć impulsem zmiany językowej.

Skróty źródeł

- KorBa – Elektroniczny Korpus Tekstów Polskich z XVII i XVIII w. (do 1772 r.), <https://korba.edu.pl/query_corpus>, dostęp: 05.05–31.10.2021.
- KF19 – Korpus polszczyzny 1830–1918, <<https://szukajwslownikach.uw.edu.pl/f19/>>, dostęp: 05.05–31.10.2021.
- NKJP – Narodowy Korpus Języka Polskiego, <<https://nkjp.pl/>>, dostęp: 05.05–31.10.2021.
- SBor – Boryś W. (2006): *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków.
- SXVI – Mayenowa M.R. (red.) (1966–2019): *Słownik polszczyzny XVI wieku*. Wrocław.
- USJP – Dubisz S. (red.) (2008): *Uniwersalny słownik języka polskiego*. T. 1–4. Warszawa.
- WSJP PAN – Żmigrodzki P. (red.): *Współczesny słownik języka polskiego*, <<https://wsjp.pl/>>, dostęp: 05.05–31.10.2021.

Literatura

- Athanasiadou A. (2007): *On the subjectivity of intensifiers*. „Language Sciences” 29/4, s. 554–565.
- Balabaniak D. (2013): *Polskie intensyfikatory leksykalne na tle wyrażen gradacyjnych*. Opole.
- Balabaniak D. (2014): *O użyciu wyrażen przysłówkowych w pozycji intensyfikatora – problemy interpretacji*. „Linguarum Silva”. T. 3, s. 29–40.
- Balabaniak D., Mitrenga B. (2015): *Polskie intensyfikatory w ujęciu historycznym*. Katowice.
- Bilińska J., Derwojedowa M., Kwiecień M., Kieraś W. (2016): *Mikrokorpus polszczyzny 1830–1918*. „Komunikacja Specjalistyczna” 11, s. 149–161.
- Bolinger D. (1972): *Degree Words*. Berlin.
- Dziwirek K. (2020): *Escape from Etymology? A Corpus Study of Polish Adjectival Intensifiers*. „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”. T. 5. Sectio N, s. 454–472.
- Finegan E. (1995): *Subjectivity and subjectivisation: an introduction*. [W:] *Subjectivity and subjectivisation: linguistic perspectives*. Cambridge–New York, s. 1–16.
- Grochowski M., Kisiel A., Żabowska M. (2018): *Zasady opisu jednostek funkcyjnych w WSJP PAN*. [W:] *Wielki słownik języka polskiego PAN. Geneza, koncepcja, zasady opracowania*. Red. P. Żmigrodzki, M. Bańko, B. Batko-Tokarz, J. Bobrowski, A. Czelakowska, M. Grochowski, R. Przybylska, J. Waniakowa, K. Węgrzynek. Kraków, s. 191–205.
- Gruszczyński W., Adamiec D., Ogrodniczuk M. (2013): *Elektroniczny korpus tekstów polskich z XVII i XVIII w. (do 1772 r.)*. „Polonica” XXXIII, s. 311–318.
- Grzegorzczak R. (1975): *Funkcje semantyczne i składniowe polskich przysłówków*. Wrocław.
- Grzegorzczak R. (2013): *O różnych rozumieniach pragmatyki w językoznawstwie*. „Biuletyn PTJ” LXIX, s. 5–22.
- Huddleston R., Pullum G. (2002): *Adjectives and Adverbs*. [W:] *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge, s. 525–596.
- Janus E. (1981): *Wykładniki intensywności cechy (na materiale polskim i rosyjskim)*. Wrocław.
- Kleszczowa K. (2015): *U źródeł polskich partykuł. Derywacja funkcjonalna, przemiany, zaniki*. Katowice.
- Langacker R. (1999): *Losing control: grammaticization, subjectification, and transparency*. [W:] *Historical Semantics and Cognition*. Red. A. Blank, P. Koch. Berlin, s. 147–176.
- Lyons J. (1982): *Deixis and Subjectivity: Loquor, Ergo Sum?* [W:] *Speech, Place, and Action: Studies in Deixis and Related Topics*. Red. R. Jarvella, W. Klein, J. Wiley. Chichester–New York, s. 101–124.
- Misz H. (1967): *Opis grup syntaktycznych dzisiejszej polszczyzny pisanej*. Bydgoszcz.
- Mitrenga B. (2014): *Wykładniki intensywności typu strasznie, potwornie, przeraźliwie w historii polszczyzny*. [W:] *Wyrażenia funkcyjne w perspektywie diachronicznej, synchronicznej i porównawczej*. Red. K. Kleszczowa, A. Szczepanek. Katowice, s. 91–107.
- Pastuch M., Mitrenga B. (2021): *Kształtowanie się parametrycznego znaczenia przymiotnika ogromny – ogład diachroniczny*. „Język Polski” z. 4, s. 32–44.
- Pastuch M., Mitrenga B., Wasińska K. (w druku): *Corpus-based research in diachronic linguistics on the example of Polish words okrutnie [cruelly], strasznie [terribly] and szalenie [madly]: from adverb to intensifier*.
- Peters H. (1994): *Degree adverbs in Early Modern English*. [W:] *Studies in Early Modern English*. Red. D. Kastovsky. Berlin–Boston, s. 269–288.
- Pęczak P. (2012): *Wyszukiwarka PELCRA dla danych NKJP*. [W:] *Narodowy Korpus Języka Polskiego*. Red. A. Przepiórkowski, M. Bańko, R.L. Górski, B. Lewandowska-Tomaszczyk. Warszawa, s. 14–273.
- Przepiórkowski A., Bańko M., Górski R.L., Lewandowska-Tomaszczyk B. (red.) (2012): *Narodowy Korpus Języka Polskiego*. Warszawa.
- Siemund P. (2000): *Intensifiers in English and German: A Comparison*. London–New York.

- Sojda S. (2018): *Lingwistyczna kategoria intensywności w językoznawstwie polskim i słowackim*. „Slavica Slovaca” 53/2, s. 118–125.
- Stange U. (2017): „You’re So Not Going to Believe This”: *The Use of GenX so in Constructions with Future going to in American English*. „American Speech” 92(4), s. 487–524.
- Stein D., Wright S. (1995): *Subjectivity and subjectivisation: linguistic perspectives*. Cambridge–New York.
- Traugott E. (1989): *On the Rise of Epistemic Meanings in English: An Example of Subjectification in Semantic Change*. „Language” 65/1, s. 31–55.
- Traugott E. (1995): *Subjectification in grammaticalization*. [W:] *Subjectivity and subjectivisation: linguistic perspectives*. Red. D. Stein, S. Wright. Cambridge–New York, s. 31–54.
- Wajszczuk J. (2005). *O metatekście*. Warszawa.
- Witczak K.T. (2020): *Rozważania nad etymologią gromu*. „Poradnik Językowy” z. 10, s. 9–19.
- Żmigrodzki P., Bańko M., Batko-Tokarz B., Bobrowski J., Czelakowska A., Grochowski M., Przybylska R., Waniakowa J., Węgrzynek K. (red.) (2018): *Wielki słownik języka polskiego PAN. Geneza, koncepcja, zasady opracowania*. Kraków.